

УДК 81
ББК 81.2-7

**МУЛОҲИЗАҲО ДАР БОРАИ БАЪЗЕ
ВИЖАГИҲОИ ТАРҶУМАИ
ВФ"МАСНАВИИ МАЪНАВИЙ"БА
ЗАБОНҲОИ РУСИЮ АНГЛИСИ**

Мӯминова Шахзода, омӯзгори кафедраи назария ва амалияи забони англисии факултети забонҳои хориҷии МДТ "ДДХ ба номи акад. Б.Гафуров" (Тоҷикистон, Хуҷанд)

**НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ ОБ
ОСОБЕННОСТЯХ ПЕРЕВОДА ФЕ
«МАСНАВИ МАЪНАВИ» НА
РУССКИЙ И АНГЛИЙСКИЙ
ЯЗЫКИ**

Муминова Шахзода, преподаватель кафедры теории и практики английского языка ГОУ «ХГУ им. акад. Б.Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)

**SOME NOTES ON THE
PECULIARITIES CONCERNED
WITH THE TRANSLATION OF
"MASNAVI MANAVI" PHUs INTO
RUSSIAN AND ENGLISH
LANGUAGES**

Muminova Shakhnoza, assistant of the department of theory and practice of the English language under the SEI "KhSU named after academician B. Gafurov" (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: shahzodakhonum@mail.ru

Калидвожаҳо: "Маснави маънавӣ"-и Ҷалолуддини Румӣ, тарҷумаи "Маснави маънавӣ" ба русӣ ва англисӣ, Р.Николсон, воҳидҳои фразеологӣ, таснифи ВФ, тарҷумаи таҳтуллафзӣ (калка), тарҷуманашиавандагии ВФ

Дар мақола яке аз усулҳои тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ "Маснави маънавӣ"-и Ҷалолуддини Румӣ ба забонҳои русию англисӣ – усули тарҷумаи таҳтуллафзӣ (калка) ба риштаи таҳлил кишида шудааст. Собиқ гардидааст, ки назарияи тарҷуманашиавандагии воҳидҳои фразеологӣ хусусияти мутлақ надорад. Таснифи усулҳои тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ пешниҳод шудааст. Дар намунаи мисолҳои фактологӣ исбот шудааст, ки тарҷумаи таҳтуллафзии ВФ "Маснави маънавӣ", ки устод Р.Николсон ба субот расонидааст ва тарҷумаи русии онҳо бидуни истифодаи муодилҳо дахлдор дар забонҳои мавриди тарҷума ба хонандагон фаҳмо мебошанд. Махсусан таъкид гардидааст, ки хулосаҳои мақола хусусияти муқаддамотӣ доранд.

Ключевые слова: «Поэма о скрытом смысле» Джалалиддина Руми, перевод «Маснави маънави» на русский и английский языки, Р.Никольсон, ФЕ, классификация ФЕ, калькирование и непереводимость ФЕ

Предпринята попытка анализа переводов фразеологических единиц из «Поэмы о скрытом смысле» Джалалиддина Руми на русский и английский языки с помощью приёма калькирования, или дословного перевода. Доказывается, что теория о непереводимости фразеологических единиц не имеет абсолютного характера. Предложена классификация принципов перевода фразеологических единиц. На фактологическом материале показано, что дословный перевод ФЕ на английский язык, осуществлённый известным востоковедом Рональдом Никольсоном, и дословный перевод аналогичных ФЕ из поэмы Руми, сделанный русскими переводчиками, вполне доступны пониманию

английских и русских читателей. Особо подчеркивается, что выводы статьи имеют предварительный характер.

Key words: *Djaloliddin Rumi's "The Poem about the Concealed Sense", translation of "Masnavi Manavi" into Russian and English, R. Nicolson, PhUs, classification of PhUs, making loan translation and non-translatibility of PhUs*

The author of the article makes an endeavour of analyzing translations of phraseological units from Djaloliddin Rumi's "The Poem about the Concealed Sense" into Russian and English languages by means of the device of resorting to calques, or word-for-word transference. It is proved that the theory of non-translatibility of phraseological units is deprived of absolute character. She proposes a classification of translation principles in regard to phraseological units. The factological material demonstrates that the word-for-word translation of PhUs into English made by famous Orientalist Ronald Nicolson and the word-for-word translation from analogical ones of Rumi's poem effectuated by Russian translators are quite intelligible for understanding both with English and Russian readers.

Тарчумашиносӣ чун илми мустакил дар тоҷикиносии шакл нагирифтааст, бинобар ин дар ин самт асарҳои умдаи назариявӣ ҳанӯз арзи ҳафти накардаанд. То имрӯз ҷанбаҳои забоншиносии тарҷумаи асарҳои бадеӣ аз забони тоҷикӣ ба забонҳои дигар мавриди омӯзиши бояду шояд қарор нагирифтааст ва табиист, ки консепсияҳои илми тарҷумаи асарҳои бадеӣ аз забони тоҷикӣ ба дигар забонҳои дунё ва баръакс вучуд надоранд. Ҳол он ки дар илми забоншиносии муосир масъалаи муқоисаи забонҳо дар маводи адабиёти тарҷумавӣ мақоми махсусро ишғол мекунад.

Мусаллам аст, ки боигарию ғановати забон аз бисёр ҷиҳат ба рамзу киноя, тамсил, дигар усулҳои бадеӣ, ки ба онҳо маъноҳои мачозӣ ҳосанд ва тавассути онҳо муаллиф ниятҳои эҷодиву ақоидашро дар шакли ҷаззоб ифода мекунад, вобаста мебошад. Дар ин бобат ибораҳои рехта ё фразеологизмҳо, ки “ҳамчун масолеҳи дар тӯли қарнҳо рехтаю усулгардидаи забон дар шакли қолабҳои тайёр ва ба маъноҳои пешакӣ маълум истифода бурда мешаванд” (1, с.4) мавқеи махсусро ишғол мекунад. Тадқиқи тарзу усулҳои ба забонҳои дигар тарҷума шудани вохидҳои фразеологӣ яке аз масъалаҳои мубрами забоншиносии мебошад. Дар забоншиносии муосири тоҷик дар ин мавзӯ асарҳои ангуштшумор таълиф гардидаанд. Дар ин бобат пеш аз ҳама асари М.М.Мирзоева “Вохидҳои фразеологӣ С.Айнӣ ва тарзҳои тарҷумаи онҳо ба забони русӣ”-ро зикр кардан лозим аст, ки дар асоси маводи китобҳои “Марги судхӯр” ва “Ёддоштҳо” ба анҷом расидааст. (2) Рисолаи номзодии М.М.Саидхоҷаева дар мавзӯи тарҷумаи вохидҳои фразеологӣ тоҷикӣ ба русӣ дар асоси маводи романи “Шӯроб”-и Раҳим Ҷалил сурат гирифтааст. (3) Ғайр аз рисолаҳои мазкур бахшида ба мавзӯи мавриди назар якҷанд мақола таълиф шудааст. Д.Б.Бойматова тарҷумаи вохидҳои фразеологӣ романи “Духтари оташ”-и Ҷалол Иқромиро ба забони фаронсавӣ аз нигоҳи маъно ба риштаи таҳлил кашидааст (4). Вижагиҳои тарҷумаи вохидҳои фразеологӣ ғочаи У.Шекспир “Ҳамлет” ба забонҳои тоҷикию русӣ дар мақолаи М.Р.Сайфитдинова мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. (5)

Дар ин навишта мо тасмим гирифтем тарҷумаи баъзе вохидҳои фразеологӣ “Маснавии маънавӣ”-и Ҷалолуддини Румиро ба забонҳои русию англисӣ таҳлил намоем. Ба сифати маводи таҳқиқ тарҷумаи англисии “Маснавӣ”, ки ба қалами

шарқшиноси барҷастаи англис Роналд Николсон тааллуқ дорад (6) ва тарҷумаи русии асар, ки аз ҷониби як зумра эроншиносони маъруфи рус сурат гирифтааст (7), интиҳоб гардид.

Лозим ба таъкид аст, ки дар забоншиносии рус доир ба вижагиҳои тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ корҳои зиёд ба субут расидааст. Мо дар мақола мулоҳизаҳои назариявии забоншиносии маъруфи рус В.В.Виноградовро, ки дар фасли “Воҳидҳои фразеологӣ дар забони асл ва тарҷума” –и китоби “Муқаддимаи тарҷумашиносии” (8) ироа доштааст, ба роҳбарӣ гирифтем. Ҳамчунин дар баъзе мавридҳо мулоҳизаҳои хеле ҷолиби С.Влахов ва С.Флорин, ки дар китоби “Тарҷуманашаванда дар тарҷума” (9) зикр шудаанд, истифода гардидаанд.

Қобили зикр аст, ки дар назарияю амалияи тарҷума воҳидҳои фразеологӣ ба категорияи ба ном ифодаҳои “тарҷуманашаванда” –и забон мансуб доништа шудаанд. Вале назарияи тарҷуманашавандагиро амалияи зиндаи тарҷумонӣ рад мекунад. Бинобар ин метавон гуфт, ки “тарҷуманашавандагӣ”-и ВФ хусусияти нисбӣ дорад ва дар амалияи тарҷума воситаҳои муассири интиқоли ВФ аз як забон ба забони дигар мавҷуд аст.

С.Влахов ва С.Флорин ҳафт усули тарҷумаи ВФ-ро пешниҳод кардаанд: 1. Муодили пурра, 2. Муодили нопурра, 3. Қиёс, 4. Калка, 5. Тарҷумаи тавсифӣ, 6. Таъвизи контекстуалӣ; 7. Талофӣ ё ҷуброн (9, с.184-195). Дар мақолаи худ мо як усули тарҷумаи баъзе аз ВФ “Маснави маънавӣ”-ро ба забонҳои русию англисӣ – усули тарҷумаи тахтулафзӣ ё калкаро баррасӣ мекунем, бинобар ин бо мақсади канораҷӯӣ аз итноб тавсифу таърифи танҳо ҳамин усулро меорем. Чи тавре ки С.Влахов ва С.Флорин мегӯянд: “Тарҷумаи тахтулафзӣи ВФ ё калкаи онҳо дар мавридҳои истифода мешавад, ки бо дигар усулҳо ифода намудани маънои пурраи семантикию услубӣ ва экспрессивию эҳсосии ВФ имконнопазир аст, вале бо ин ё он сабаб ба назари хонанда расонидани асоси образии ВФ матлуб мебошад. (9,с.194)

Албатта, ҳамаи тарҷумонҳо кӯшиш ба ҳарч медиханд, ки фразеологизмро бо фразеологизм тарҷума кунанд, зеро ин талаби асосии назарияи тарҷума аст. Вале ин кор на ҳамеша имконпазир аст. Дар забони тарҷума мумкин аст фразеологияи аз лиҳози мӯҳтаво бо фразеологизми забони асл баробар мавҷуд набошад ё бошад аз ҷиҳати хусусиятҳои услубӣ қобили қабул набошад. Талаботи асосӣ нисбат ба тарҷумаи тахтулафзӣ ифодаи на танҳо маънои ВФ, балки экспрессивияту вазифаҳои услубии он низ мебошад.

Забоншиносии тоҷик Ҳ.Мачидов ВФ-ро ба се гурӯҳи семантикӣ ҷудо кардааст: идиомаҳо, фраземаҳо, фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ (1, с.29,35). Гурӯҳи аввал, яъне идиомаҳоро тахтулафзӣ тарҷума кардан имконнопазир аст, зеро онҳо дорои маънои яклухт ва ба ҳиссаҳо ҷудонашаванда мебошанд. (1, с.30) Масалан, фразеологизми маъруфи “гурги борондида”-ро гирем. Ин ВФ ба маънои “**одами гарму сарди ҳаётро чашида, пуртаҷриба, маккор**” (10,1,с.242) ба кор меравад. Агар онро ба забонҳои русӣ ва англисӣ бо усули калка тарҷума кунем, аз ибораи “**волк увидевший дождь**” хонандаи рус ва аз ибораи “**The wolf who had seen the rain**” хонандагони англисзабон ҳеҷ чизро намефаҳманд. Бинобар ин, ҳангоми тарҷума аз муодилҳои русии “**стреляный воробей**”- *очень опытный человек, которого трудно обмануть, бывалый человек* (11, с.78), ё “**тёртый калач**”- *очень опытный человек, которого трудно провести, бывалый человек*” (11, с.191) истифода мебаранд. Ба

забони англисӣ ин фразеологизм бо муодили “Old stager” “Old stager” old coon, old birds тарҷума мешавад. (12, с.782)

Маъмулан, усули калка хангоми тарҷумаи фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ мавриди истифода қарор мегирад, зеро маънои яклухти онҳо дар асоси маъноҳои луғавии калимаҳои таркибашон ба вучуд меоянд. (1, с.35) Ба ибораи дигар маънои фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ ба ҷамъи маъноҳои ҷузъҳои таркибии онҳо баробар аст. Дар чунин фразеологизмҳо ҳодисаи руҳдорҳои воқеии ҳаёт, ашё, аломату хусусият, амалу ҳолат ва ғайра инъикос мегарданд. Бар ҳилофи идиомаҳои ифодаҳои устувори ғайриидиоматикӣ муродифи луғавии худро надоранд. “Дар байни ягонагиҳои фразеологӣ забони бегона,- мегӯяд Н.М. Шанский,- танҳо он фразеологизмҳо ба суҳулат калка мешаванд, ки тарҷумаи тахтуллафзии онҳо тамоми махсусиятҳои забонию услубии нусхаи аслро нигоҳ медоранд. (13, с.147)

Хангоми истифодаи усули калка тарҷумон бояд ҳадди аксари эҳтиётро ба қор барад, то маънои калимаҳои алоҳида таҳриф нашавад. Агар тарҷумаи тахтуллафз саҳеҳ ва хушсифат анҷом дода шавад, он ба ғанигардии забони тарҷума бо воҳидҳои нав бо роҳи иқтибос мусоидат мекунад.

Дар тарҷумаи “Маснавии маънаӣ” ба забонҳои русию англисӣ усули тахтуллафзӣ фаровон ба қор рафтааст. Сабаби ин ҳодиса ба ғайр аз нуктаҳои дар боло зикршуда, эҳтимолан он бояд бошад, ки ҳам тарҷумаи англисӣ ва ҳам тарҷумаи русӣ ба маънои том тарҷумаи бадеӣ нестанд. Онҳо тарҷумаи филологӣ матн мебошанд, бинобар ин мутарҷимон барои ҳатталимкун ба матни асл мутобику мувофиқ намудани тарҷума кӯшиш ба ҳарч додаанд. Барои тасдиқи ин иддао ду тарҷумаи байти нахусти “Маснавии маънаӣ”-ро меорем:

Прислушайся к голосу флейты- о чем она плачет, скорбит,

О горестях вечной разлуки, о горечи прошлых обид.

Тарҷумони байт шоири рус Владимир Державин аст (14, с.237). Ҳамин байт дар тарҷумаи мавриди истифодаи мо дар шакли зайл омадааст:

Послушай эту свирель, как она жалуется,

О разделениях повествование ведет: (7, с.51).

Як нигоҳи сатҳӣ кофист, то собит гардад, ки тарҷумаи дувум айнаи маънои нусхаи аслро ифода кардааст, ҳарчанд бадеияти тарҷумаи аввалро надорад.

Дар поён ба таҳлили бевоситаи тарҷумаи ВФ аз «Маснавии маънаӣ» ба забонҳои русию англисӣ бо усули калка мепардозем. Қаблан нуктаи зеринро махсус таъкид кардан лозим аст: дар тарҷумаи русӣ ба абёти мавриди назари мо аҳён дар поварақ шарҳу тавзеҳ замима шудааст. Дар тарҷумаи англисӣ бошад, устод Николсон се ҷилд тавзеҳот навиштааст ва амалан дар ҳамаи мавридҳо шарҳи воҳиди фразеологӣ ва баъзан муодилҳои онҳоро низ зикр кардааст.

Дар забони тоҷикӣ ибораи фразеологӣ хеле маъруфи “**оҳани сард кӯфтан**” ба маънои “*қори беҳударо анҷом додан*” хеле маъруф аст. Румӣ мегӯяд:

Чанд кӯбем оҳани сарде зи ғай?

Дардамидаи дар қафас хин то ба кай? (3/3078)

Чи тавре ки мебинем, Румӣ дар ин байт ду воҳиди фразеологиро - **оҳани сард кӯфтан** ва **дардамидаи дар қафас** ба як маъно ба қор бурдааст. Ин воҳиди фразеологӣ дар забони тоҷикӣ вариантҳои гуногун дорад. Аз ҷумла, дар “Фарҳанги киноя” панҷоҳу як варианти фразеологизми мазкур зикр шудааст. (16, с.994-1001) ва ҳеҷ кас

бо қатъият гуфта наметавонад, ки Мансури Мирзониё ҳамаи вариантҳои дар забони форсии тоҷикӣ бударо ёфтааст. Далели борики ин сухан варианти “аз анбони тихӣ панир чустан” аст, ки дар фарҳанги мазкур наёмадааст, вале дар “Маснави маънавӣ” дучор мешавад:

То ки шуд дар шаҳр маъруфу шахир,
К-ӯ зи анбони тихӣ чӯяд панир. (3/1483)

Бино ба шарҳи Карими Замонӣ “мисраи дувум шабеҳи зарбулмасали мӯй бар кафи даст баромадан аст ва ин киноя аз амре муҳол аст” (15, 3, с.377)

Дар забони русӣ фразеологизми мазкур муодили пурра дорад: “носить воду решетом» – ирон. *делать, что-либо заведомо впустую, без результата*” (11, с.286). Тарҷумаи русии байт:

Доколе мы будем ковать железо холодное из-за заблуждения?
Вдувание (воздуха) в клетку, эй, доколе (будет продолжаться)?»

Тарҷумон ҳар ду воҳиди фразеологиро таҳтуллафзӣ тарҷума кардааст. Ҳарчанд ВФ дар намуди таҳтуллафзӣ тарҷума шудааст, хонанда аз матн мефаҳмад, ки бо воҳиди рехтаи забон сару кор дорад.

Лозим ба таъкид аст, ки ба ин байтҳо дар поварақ шарҳу тавзеҳ оварда нашудааст.

Ин байт ба забони англисӣ аз тарафи Николсон чунин тарҷума шудааст:

How long shall we misguidedly beat a piece of cold iron? Hark, till when
(how long shall we continue) to breathe into a cage?”

ВФ-и мавриди назар ба англисӣ низ таҳтуллафзӣ тарҷума шудааст, ҳол он ки дар забони англисӣ ин фразеологизм муодили зерин дорад: “to mill the wind”. (бодро бо ғалбер бехтан)

Фразеологизми “магасро дар ҳаво рағ задан” маънои “чустуҷӯи бисёр дар талаби маош ва басанда кардан дар таоми нохуш ва ногувор”-ро дорад (15,1, с.701). Румӣ мегӯяд:

Чӣ ато? Мо бо гадоӣ метанем,
Мар магасро дар ҳаво рағ мезанем. 1/2262
Мутарҷимони русӣ ин байтро чунин тарҷума кардаанд:
-Какое подношение? Мы в попрошайничестве (нищете)
подвигаемся,

Мухе в воздухе мы венту перерезаем.

Ба ин байт шарҳи зерин замима гардидааст: “Дар ин ҷо киноя ба анкабут аст, ки хуни магаси дар торҳои он андармоншударо мемакад. Дар баъзе мазҳабҳо магас ҳашараи ҳаром аст. Дар ҳамаи мазҳабҳо хун мӯъминро олуи мекунад, бо суханони дигар, ибораи “магасро дар ҳаво рағ задан” маънои “маоши кам ва ҳар чӣ пеш ояд, хӯрдан”-ро дорад. Ғайр аз ин Румӣ дар ин ҷо ба бетақаллуфӣ бадовӣи хонабадӯш дар тановул киноя задааст”(7,1, с.152).

Дар тарҷумаи англисии байт низ усули тарҷумаи таҳтуллафзӣ истифода шудааст:
What gifts (can we make)? We are continually in beggary, we are slitting the vein
of (slaughtering) the gnat in the air.

Варианти дигари ҳамин воҳиди фразеологиро Румӣ чунин корбаст намудааст:

Чун кадам бо миру бо бағ мезанӣ
Чун малахро дар ҳаво рағ мезанӣ? 1/2324

Кадам задан бо касе ба маънои худро ҳаммартабаи дигаре қарор додан, иддаои баробарӣ бо касе доштан аст. Устод Николсон дар шарҳи ин байт гуфтааст: “Таъбири танидан бар чизе (ки дар “Маснавӣ” бисёр роиҷ аст) аз равиши кори бофтан дар дастгоҳи бофандагӣ гирифта шудааст. Бад-ин сабаб далолат дорад бар “худро ба ҳар чизе бастан, бар чизе ё коре мусаммим будан, мудом бо коре ё чизе машғул будан” ва ғайра. Мар мағас – яъне “мо фурумоятарин ва навмедонатарин масолеҳи муктазиро ба хидмат мегирем, то монеи мурдани худ аз гуруснагӣ шавем ” (6, с.332)

Тарҷумони русӣ байтҳои мазкурро дар шакли зерин тарҷума кардааст:

- Раз шаг ты с амиром и с беком чеканишь,

То как же ты саранче в воздухе (=на лету) вену перерезаешь?

Дар поварақ дар ин байт шарҳи зерин омадааст: “Амалан ҳамон идиомае, ки болотар дар иртибот бо мағас оварда шуда буд” (нигаред тавзеҳи байти 2262) (7, с.156).

Тарҷумаи англисӣ:

How art thou **walking (consorting)** with amir and bey, when thou art slitting
the **veins of (killing for food) the locust in the air?**

Мо дар забонҳои русӣ ва англисӣ муодили пурра ё нопурраи ВФ “**Мағасро/малахро дар ҳаво рағ задан**” –ро наёфтем. Эҳтимол, номаънусии образи ВФ мазкур сабаб гардидааст, ки дар ҳар ду маврид тарҷумонони рус дар поварақ барои фаҳмотар шудани фразеологизмҳои мазкур шарҳу тавзеҳоти иловагӣ овардаанд. Дуруст аст, ки дар забони русӣ ибораи рехтаи «**на равной ноге с кем-либо**» хаст, ки ба маънои «*как равный с равным (быть, держаться, разговаривать)*» истифода мешавад, вале мутарҷимони русӣ онро сарфи назар кардаанд. (11, с. 282) Дар забони англисӣ низ ВФ-и **қадам бо касе задан** мавҷуд аст: “**on a footing**”. Устод Николсон ҳар ду ВФ-и ин байтро таҳтуллафзӣ тарҷума кардааст.

Воҳиди фразеологии “**хар дар ях мондан**” ба маънои *қодир ба коре набудан, оқизу нотавон шудан* ба қор меравад ва аз лиҳози маънӣ синоними ВФ “**пой дар гил мондан**” (ФК,с.183) ва варианти “**хар дар гил мондан** (15, 3, с.813) аст.

Ин баён акнун **чу хар дар ях бимонд,**

Чун нашояд бар чухуд Инчил хонд. 3\3200

Ба русӣ байт чунин тарҷума шудааст:

Это разъяснение нынче, как **осёл на льду**, застряло,

Потому что не стоит иудею читать Евангелие.

Воҳиди фразеологии мазкур якҷанд бор дар “Маснавӣ” қорбасти гардидааст ва мутарҷимони рус дар ягон маврид тавзеҳоти иловагӣ ба абёти Румӣ замима накардаанд. Аз матни тарҷума комилан возеҳ аст, ки хонандаи русзабон воҳиди рехта будани «**застрясть как осёл на льду**»-ро ва маънои маҷозии онро хеле хуб мефаҳмад.

Баракси фразеологизми “**пой/хар дар гил/ях мондан**” ибораи рехтаи “**гурба дунба андар хоб бинад**” ҳам дар забони тоҷикӣ якҷанд вариант дорад ва ҳам дар забони русӣ якҷанд муодили он дучор меояд. Дар забони тоҷикӣ “**уштур дар хоб бинад пунбадоноро**” , “**гӯсола кунчораро дар хоб бинад**” ва ғайра мавҷуд аст. Дар забони русӣ муодилҳои зерини ин ВФ машхуранд: «**голодной курице просо снится**», «**у кого что болит, тот о том и говорит**», «**кто о чём, а коза о капусте**», «**кто о чем а вшивый о бане**», «**кто о чем, а кузнец об углях**», «**кто о чём, а монах о богомольцах** » ва ғайра.

Муқоисаи воҳидҳои фразеологии тоҷикӣ бо русӣ нишон медиҳад, ки дар тарҷумаи байти зер ягон варианти русӣ аз ҷиҳати сабку услуб ва тобиши маъноӣ қобили истифода нестанд:

Гуфт: Дар роҳ Мусиям омад ба пеш,

Гурба бинад дунба андар хоби хеш.

6/2428

Бинобар ин мутарҷимон калка кардани фразеологизми ин байтро бехтар днестаанд:

Сказал он: на пути встретился мне Муса,

Кошка ведь видит курдюк во сне.

Дар ин байт низ ибораи рехта будани мисраи дувум ва маъноӣ маҷозии он возеҳу равшан аст.

Тарҷумаи англисӣ:

He said, "Moses met me on the way, (according to the adage) **'the cat sees a fat sheep's tail in her dreams.'**

Бо вучуди он ки дар забони англисӣ ду муодили ин ВФ "what the heart thinks, the tongue speaks" (чизе, ки дар дил аст, ба забон меояд) ва "every heart knows its own bitterness" (ҳар як дил талхиаширо/мушкилоташиро ҳудаш медонад) мавҷуд аст, дар тарҷумаи англисӣ усули калка ба кор рафтааст.

Воҳиди фразеологии **"корд ба устухон расидан"** низ дар забони тоҷикӣ якчанд синоним ва дар забони русӣ якчанд муодил дорад. Синонимҳои тоҷикии он **"ҷонро ба лаб овардан, косаи сабрро лабрез кардан"** ва ғайра мебошад. Дар забони русӣ муодилҳои **"терпение лопнуло, терпение истощилось"** серистеъмол аст.

Боз ҳар моро аз ин нафси палид,

Кордаш то устухони мо расид. 2/2445

Ин воҳиди фразеологӣ ба маъноӣ **"ниҳоят ба тангӣ, сахтӣ мондан, ба сӯтӯх омадан, аз ҷони худ сер ва безор шудан"** ба кор меравад. Ба русӣ байти боло чунин тарҷума шудааст:

Выкупи нас у этой грязной плотской души,

Ибо её кинжал пронзил нас до костей.

Дар забони англисӣ мо муодили ин ВФ-ро наёфтем. Устод Николсон дар ин ҷо низ усули тарҷумаи тахтуллафзиро корбаст намудааст.

Redeem us from this filthy self (nafs): **its knife has reached our bones.**

Воҳиди фразеологии **"гандумнамои ҷавфурӯш"** ба мисли **"корд ба устухон расидан"** хеле маъруфу паҳншуда аст. Ин фразеологизм киноя аз касест, ки дар зохир гуфтору амали некӯ дорад ва дар ниҳон табаҳкор ва бадқирдор аст.

Ғар набошад гандуми маҳбубнӯш,

Чи барад гандумнамои ҷавфурӯш

1/2932

Тарҷумаи русӣ:

Если бы пшеница не была вкусна,

То что бы выиграл продавец ячменя, выдающий его за пшеницу?

Дар тарҷумаи русӣ муғлақие эҳсос мешавад, дурусттараш дарки маъноӣ ВФ каме ҳалалдор аст. Ҳамин гуна муғлақии маъно дар тарҷумаи англисӣ низ ба назар мерасад:

How should bread give strength until it is broken? How should uncrushed clusters (of grapes) yield wine?

Устод Николсон дар вақти тарҷума образи байтро каме тағйир додааст. Тарҷумаи мисраи аввал: **то нон шикаста нашавад, чи хел қувват мебахшад**. Тарҷумаи мисраи дуюм: **то ангурро аз ток нақанӣ, чӣ хел шароб ҳосил мешавад**. Дарки тарҷумаи англисӣ низ мисли тарҷумаи русӣ барои хонанда мушкилӣ пеш меорад. Тарҷумаи ҳамин ВФ ҳам ба забони русӣ ва ҳам ба забони англисӣ дар байти дигар возеҳу равшан ва барои хонандагон фаҳмо иҷро шудааст:

На туро бар зулм тавбай пурхурӯш,

Эй дағо **гандумнамои чавфурӯш** 5/1830.

Тарҷумаи русӣ:

Нет у тебя громогласного раскаяния в притеснениях,

О мошенник, **показывающий пшеницу, а продающий ячмень!**

Тарҷумаи англисӣ:

Thou hast (in thy record) no wailful penitence for thy injustice, O rogue who **showest wheat and sellest barley**.

Дар ин байт бошад, ВФ –и мавриди назар ҳамчун гандумнамои чавфурӯш тарҷума шудааст.

Забоншиноси маъруфи рус А.М Шанский калкаҳои фразеологиро ба калкаҳои аниқ ва калкаҳои ноаниқ чудо карда, онҳоро ба тариқи зайл шарҳ додааст: калкаҳои фразеологии аниқ –ба забони дигар ифода кардани таркиби лексику грамматикӣ фразеологизми бегона бидуни ҳеч гуна инхироф; калкаҳои фразеологии ноаниқ-тарҷумаи тахтуллафзии вохидҳои фразеологии забони дигар бо баъзе гурезу инхирофот дар интиқоли лексику грамматикӣ чузҳои алоҳидаи он.(15, с.141)

Мутаассифона ҳаҷми маҳдуди мақола имкон намедихад, ки мисолҳои дигари тарҷумаи тахтуллафзии ВФ тоҷикиро ба забонҳои русӣ англисӣ ба риштаи таҳлил кашем. Вале аз ҳамин чанд мисол низ ба хулосаҳои муқаддамотии зерин омадан мумкин аст:

- Ҳам мутарҷими англисӣ ва ҳам тарҷумонони русии “Маснавии маънавӣ” хангоми тарҷумаи ВФ ғайриидиоматикӣ асар усули калкаро ба таври васеъ истифода бурдаанд;

- Дар аксари мавридҳо ба тарҷумаи англисӣ дар шарҳи сечилдӣ ба “Маснавии маънавӣ” бастаи устод Николсон тавзеҳоти дахлдор ва синониму вариантҳои дигари ВФ оварда шудааст;

- Дар тарҷумаи русии “Маснавии маънавӣ” дар мавридҳои алоҳида дар поварақ барои хубтар идрок шудани маънои маҷозии ВФ шарҳу тавзеҳ оварда шудааст. Лекин аксаран тарҷумаи тахтуллафзии ВФ бе шарҳ омадааст;

- Тарҷумаи тахтуллафзии ВФ ҳам ба забони англисӣ ва ҳам ба забони русӣ дар аксар маврид бидуни шарҳ ба хонанда фаҳмо аст.

- Аксарияти қулли тарҷумаҳои русӣ англисӣ ВФ-ро аз рӯи таснифи Н.М. Шанский ба калкаҳои фразеологии аниқ нисбат додан мумкин аст.

ПАЙНАВИШТ

1. *Маҷидов Ҳ. Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик. – Душанбе, 1982. – 104 с.*
2. *Мирзоева М.М. Фразеологические единицы С.Айни и способы их перевода на таджикский язык. wwwdslib net дата обращения 5.03.2019.*

3. Саидходжаева М.С. Сравнительный анализ фразеологических единиц таджикского и русского языков (на материалах русского перевода романа Рахима Джалила «Шуроб»). - Худжанд, 2017.
4. Бойматова Д.М. Таҳлили муқоисавии ВФ романи «Духтари отаи»-и Чалол Икромӣ аз рӯи маъно // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Душанбе, 2017, № 5 (22). -с.90-94.
5. Сайфитдинова М.Р. Особенности перевода фразеологических единиц (на материале трагедии У.Шекспира «Гамлет» и ее переводов на русский и таджикский языки). - Ученые записки ХГУ им. академика Бабаджана Гафурова, 2016, № 3 (48). - С. 174 - 180.
6. Никольсон Р. Шарҳи «Маснави маънавӣ»-и Мавлавӣ. Тарҷума ва таълиқи Ҳасани Лоҳутӣ. Дар шааш дафтар.-Техрон, 1378.
7. Руми Джалал ад-дин Мухаммад. Поэма о скрытом смысле. В двух томах. - М.: Вече, 2013.
8. Виноградов В.В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). - М.: изво Института общего среднего образования РАД, 2001. - 224 с.
9. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. - М.: Международные отношения, 1980. - 341 с.
10. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик (Фарҳанги фразеологӣ). Дар ду ҷилд.-Душанбе: Ирфон, 1964.
11. Фразеологический словарь русского языка. Под ред. А.И.Молоткова.- М.: Советская энциклопедия, 1967.- 543 с.
12. Англо-русский фразеологический словарь/ Сост. А.В. Кунин. -М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1955. - 1455 с.
13. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка.- М.: Высшая школа, 1969.-231с.
14. Звезды поэзии. Под ред. Э. Джалиливили, К.Айни. - Душанбе: Ирфон, 1974. -520 с.
15. Замонӣ Карим. Шарҳи ҷомеи «Маснави маънавӣ». Дар ҳафт муҷаллад.-Техрон: Иттилоот, 1391
16. Мирзониё Мансур. Фарҳанги киноя. - Техрон: Амири кабир, 1382. - 1052 с.

Reference Literature:

1. Madjidov Kh. Phraseology of Modern Tajik Language. - Dushanbe, 1982. - 104 pp.
2. Murzoyeva M. M. S. Aini's Phraseological Units and the Ways of their Translation into Russian. www.dslibnet. (Date of appeal: 05.03.2019)
3. Sayidodjayeva M. S. Comparative Analysis of Phraseological Units of Tajik and Russian Languages (on the Materials of Russian Translation of Rakhim Djalil's Novel "Shurob". - Khujand, 2017.
4. Boymatova D. M. Correlative Analysis of PhUs from the novel "The Daughter of Fire" by D. Ikromi according to Semantics // Bulletin of the Pedagogical University. Dushanbe, 2017, N5 (22). - pp. 90-94
5. Sayfitdinova M. R. Peculiarities of PhUs Translation (on the Material of W. Shakespear's Tragedy "Hamlet" and its Translation into Russian and Tajik). - Scientific Notes of KhSU named after academician B. Gafurov. Series 2016, N3 (48). - pp. 174-180
6. Nicolson R. Commentary to "Masnavi Manavi" by Mavlavi. Translation and Transposition by Hasan Lokhuti. In six volumes. - Tehran, 1378 hijra
7. Rumi Djalal ad-Din Mukhammad. The Poem about the Concealed Sense. In two volumes. -

M.: Veche, 2013

8. *Vinogradov V. V. Introduction into Translatology (general and lexical issues). - M.: Publishing-house of the Institute of general secondary education under RAS, 2001. - 224 pp.*
9. *Vlakhov S., Florin S. The Non-Translatable in Translation. - M.: International Relations, 1980. - 341 pp.*
10. *Phraseological Dictionary of Modern Tajik Language (Phraseology Culture). In two volumes. - Dushanbe: Cognition, 1964*
11. *Phraseological Dictionary of the Russian Language. Under the editorship of A. I. Molotkov. - M.: Soviet Encyclopedia, 1967. - 543 pp.*
12. *English-Russian Phraseological Dictionary. Compiled by Kunin A.V. – M.: State publishing-house of foreign and national dictionaries, 1955. – 1455 pp.*
13. *Shansky N. M. Phraseology of Modern Russian Language. - M.: Higher School, 1969. - 231 pp.*
14. *Stars of Poetry. Under the editorship of E. Djaliashvili , K. Aini's - Dushanbe: Cognition, 1974. - 520 pp.*
15. *Zamoni Karim. Full Commentary to "Masnavi Manavi". In seven volumes. - Tehran: The News, 1391 hira*
16. *Mirzoniyo, Mansur. Cultural Allegories. - Tehran: The Great Emir, 1382 hijra. - 1052 pp.*